

SVETI KLEMENT U PUČKOJ POBOŽNOSTI POLJICA

DINKA ALAUPOVIĆ – GJELDUM
Ministarstvo kulture
Konzervatorski odjel Split
Poljudsko šetalište 15
21000 Split

UDK 398.33(497.18)
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper
Primljeno: 28.09.1997.

U tekstu autorica obrazlaže kako je sv. Klement koji se inače štuje kao zaštitnik mramorara, lađara i mornara, te iscjeljitelj kostobolnih u Poljicima postao zaštitnikom stoke, analizirajući rukopise Života sv. Klementa iz 18. i 19. stoljeća koji su prilagođeni sredini i vremenu u kojem su nastali. Crkva sv. Klementa je kulturno stjecište Poljičana, a do drugog svjetskog rata bila je najznačajnije stjecište hodočasnika srednje Dalmacije i dijela Bosne, koji su ovamo dovodili svoje konje, a oni iz sela bližih crkvi, ovce i koze za koje su tražili od Sveca zdravlje i napredak, a što su činili i za sebe. O tome nam svjedoči mnoštvo zavjetnih pločica s likom životinja, kao i onih s ljudskim likom i dijelovima tijela, koje su hodočasnici ostavljali Svecu u znak zahvalnosti.

Uvod

Poljica su kao zemljopisno-politička regija mali prostor komu je jezgra planina Mosor i njegovi ogranci. Od najranijeg doba do polovine XIX. stoljeća Poljičani su bili samo zemljoradnici i stočari. Živjeli su izolirano po svojim selima i grad nije imao utjecaja na njih, jer se tamo teško i dolazilo (Rubić, 1968: 30). Crkva sv. Klementa (Klimenta) pape i mučenika u drevnoj Poljičkoj kneževini, jedna je od najstarijih u Poljicima. Izgrađena je na osamljenom mjestu između dvaju sela, Sitna Gornjeg i Sitna Donjeg podno Mosora, kojima je u starini bila župskom crkvom. Oko crkve je groblje s nekoliko sačuvanih srednjovjekovnih nadgrobnih ploča, i do danas je zajedničko za oba sela.

Crkva je tijekom vremena dograđivana i ima dijelova iz različita doba. Fisković najstariji dio crkve, prednju lađu datira u doba rane romanike, u XII. stoljeće. Toj je crkvi nadograđen isti toliki prostor i zatim osmerostrano svetište prekrivenom osmerostranom kupolom. Na pročelju je trijem, a sa sjeverne strane je dograđena niša u kojoj se pali vatra za obrede (Fisković, 1952: 181) (npr. paljenje badnjaka). Crkva je građena od kamena i s pokrovom od kamenih ploča, što je osobitost tradicijskog poljičkog graditeljstva. Smionim dogradnjama crkva je dobila jedinstven i neobičan oblik u odnosu na ostalo crkveno graditeljstvo u Poljicima. Ova crkva sv. Klementa pape mučenika, osim što je jedna od najstarijih u Poljicima, značajna je za cijelu nekadašnju Poljičku republiku kao mjesto gdje se prepisivao Poljički statut, jedan od najznačajnijih povijesnih spomenika Poljica. Statut koji narod naziva poštovani, spominje se 1333. godine, i najstariji je pravno-

povijesni spomenik na hrvatskom jeziku, a vrijedan je i kao jezični spomenik. (Kaštelan, 1968: 5, Junković, 1968). Uz ovo povijesno-graditeljsko značenje crkve sv. Klementa, ona je bila značajno stjecište hodočasnika s prostora srednje Dalmacije i dijela Bosne, sve do drugog svjetskog rata. Ta tradicija očuvala se sve do danas u nešto izmijenjenom obliku, jer umjesto konja ljudi sad ovamo dovode traktore i automobile na blagoslov, i to samo Poljičani.

Iako je nekadašnje značenje crkve sv. Klementa kao župne crkve nestalo, svetkovina je ostala do danas. Blagdan sv. Klementa, (23. studenoga) spada u devet najvećih svetkovina ove crkve: sv. Stjepan 26. 12., sv. Josip 19. 3., sv. Ante 13. 6., Uskrсни ponedjeljak, prva nedjelja iza Velike Gospe, dan posvećenja crkve 26. 9., Svi Sveti 1. 11., te nedjelja iza svetkovine sv. Klementa. Nekad se svetkovalo i na blagdan Našašća sv. Križa 3. 5. Slavljenje sv. Klementa u nedjelju iza svečeva blagdana održava se zbog onih vjernika koji ne mogu biti nazočni crkvenom obredu na sam dan Sveca zaštitnika, ukoliko ovaj pada u radni dan.

Sv. Klement, kult i legenda

Među crkvenim povjesničarima općenito je prihvaćeno mišljenje da je Klement bio rimski biskup kroz devet godina, od dvanaeste godine vladavine Domicijanove do treće godine vladavine Trajanove, tj. od 92. do 101. godine. U kršćanskoj literaturi poznat je kao autor poslanice Koričanima, koja se obično navodi kao *Prima Clementis* (Šagi Bunić, 1976: 67).

Tradicija sv. Klementa pape i njegov kult nastali su u Rimu koncem IV. stoljeća, a rimska crkva dala mu je epitet svetoga, uvrstivši njegovo ime u kanon mise te ga slavi 23. studenoga. Kult sv. Klementa pape čije su moći pronađene u Hersonu (Krim) i sveta braća Ćiril i Metod ih prenose u Rim, prodire u duhovnu svijest slavenskih naroda s moravskom misijom i nastavlja se kroz stoljeća. U naše krajeve štovanje sv. Klementa pape dopijeva putem moravsko-hrvatske veze i ono je ukorijenjeno u krajevima kuda je vjerojatno prolazio Metodije na svom putu, odnosno u krajeve kamo su se sklanjali njegovi učenici nakon 886. godine (Zaradija, 1986: 159). Klement je umro prirodnom smrću, a što bi bilo prejednostavno za tako izuzetnog sveca, te je u V. stoljeću nastala legenda o njegovu progonstvu i mučeničkoj smrti (pseudo klementinska literatura) (Zaradija, 1986: 148).

“Mučeništvo Sv. Klementa” (*Pasio s. Clementis*) napisano je izvorno na latinskom jeziku, a onda prevedeno na grčki i sačuvano je u dvije recenzije (Šagi Bunić, 1976: 69).

Crkveni povjesničar D. Farlati iz 18. stoljeća navodi da je Modruški biskup Šimun Begna u prvoj polovini 16. stoljeća prepisao *Život sv. Klementa* prema rukopisu salonitanskog nadbiskupa Hesychija III (Farlati, 1751: 83).¹

---

¹ Od dva prijepisa koja je učinio, jedan je zadržao za sebe, a drugi je dao splitskom nadbiskupu Bernardinu Zane. U Dvorskoj knjižnici u Beču nalazi se rukopis koji je

U hrvatskim glagoljskim brevijarima do XVI. stoljeća legenda o sv. Klementu sačuvana je u lekcijama njegova vlastita oficija u sanktoralima brevijara. A. Zaradija kao prilog svom članku "Kult sv. Klementa Rimskog" donosi lekcije o sv. Klementu papi u Vatikanskom brevijaru *Illyrico* (Zaradija, 1986).²

Evo ukratko sadržaja legende o sv. Klementu prema L. Réau, a koji donosim zbog usporedbe s rukopisima pisanim u Sitnome (Poljica) u XVIII. i XIX. stoljeću.

Sv. Klementa Rimskoga, podrijetlom Židova, obratio je na kršćanstvo sv. Petar. Zbog širenja kršćanstva, car Trajan ga je protjerao na Krim, gdje je osuđen da tuče i drobi kamenje u jednom kamenolomu. Da bi napojio svoje sudrugove koji su umirali od žeđi, pozvao je Jaganjca Božjeg koji, grebući po tlu, učini da voda šikne iz stijene. Anđeli su mu u morskim dubinama sagradili prelijepu mramornu grobnicu. Svake godine na dan njegova mučeništva, voda bi se povukla da bi dopustila kršćanima da dođu pješice u tu podmorsku kapelicu. Dogodilo se da je neka vrlo pobožna majka tamo zaboravila svoje dijete, ali ga je iduće godine našla tu pored oltara, živa i zdrava, jer se zavjetovala sv. Klementu i on je uslišio njene molitve (Réau, 1958: 321).

Ni u Vatikanskom brevijaru, ni kod L. Réaua sv. Klement se ne dovodi u svezu sa stokom i ne spominje se kao njezin zaštitnik, već se uzima kao zaštitnik mramorara zbog svog prisilnog rada u kamenolomu, zatim lađara i mornara zbog sidra s kojim je bio utopljen, a ozdravljao je kostobolne (Réau, 1958).

U župnom uredu u Sitnom Donjem nalazi se rukopis *Život sv. Klementa* koji sadrži tri *štenja* i pjesmu o Svecu pisanu u osmercu. Pisan je čakavskim dijalektom, vjerojatno koncem XVIII. stoljeća.³

Drugi rukopis *Život sv. Klementa* s početka XIX. stoljeća čuva se u Splitu u Arheološkom muzeju.⁴ Ovi rukopisi po svom sadržaju razlikuju se od najstarijih

---

napisan iza 1749. g., a nastao je kao prijepis rukopisa koji se nalazio u Padovi u ostavštini O. Filipa Riceputija, isusovca koji je skupljao građu za Daniela Farlatija i njegov četverotomi *Illyricum Sacrum*. Taj je bečki rukopis prepisao Alačević za Arheološki Muzej u Splitu koji ga tamo još čuva.

² Legenda o sv. Klementu sačuvana je i u brevijarima: Vrbnički 4, Ljubljanski 163a/2, Moskovski, Mavrov, koji imaju svih devet lekcija oficija. (A. Zaradija).

³ Kako se u rukopisu *Života sv. Klementa* koji se čuva u župskom uredu u Sitnu Donjem spominju vojnici *Czesara Franceska*, to se može pretpostaviti da je rukopis nastao u doba prve austrijske vladavine (1797.-1806.), a što se može potkrijepiti usporedbom s faksimilom rukopisa *Života sv. Arnira*, koji je izišao u knjizi "Legende i kronike" u izdanju Književnog kruga u Splitu, 1977. g. Inače, kako sam u tekstu napomenula, i sv. Arnir je vezan za Poljica. U selu Dubrava, koje je susjedno selo Sitnomu na istoku, nalazi se crkvice sv. Arnira. Sagrađena je na potoku koji protječe ispod oltara, a vjernici i hodočasnici koji tu dolaze tražiti pomoć od Sveca, kojemu je "specijalnost" da ozdravlja bolesti očiju i kože, umivaju se u toj vodi, a nose ju u bočicama i kući za one koji nisu mogli doći u crkvu.

⁴ Rukopis *Život sv. Klementa* koji se čuva u Arheološkom muzeju u Splitu, a prepisao ga

navedenih budući da su prilagođeni povijesnim prilikama, vremenu i prostoru u kojem su pisani te povezani s pučkom predajom. U Životu s konca XVIII. stoljeća pisac opisuje kako su nastradali vojnici Czesara Franceska: “*U cratko ukazachiuvam jedandogagaj stosce bisce dogodilonckada voisca, od Czesara Francescka bisesce Razprosila po ovim mistim ockolisenim koj rabglaju i dopochom oni Zlocinci dojdose na Vrata od ove Zcarkve od Svetcza Ovoga Moguchiega i pochese udarati sikirami na Vrata alj chojbi parvi udaria na vrata Zemlja gniegova posickaobi sam sebei martvi jeda po jedan Ostadose.*”

U rukopisu Života s početka XIX. stoljeća opisuje se ista situacija samo sada s francuskom vojskom, pa piše: “*Kada vojska Francezka biaše se raspružila po okolišnim mistim, došavši udariti sikirami na vrata od svetca, svi oni zločinci mrtvi ostavaše.*”

Prema tome rukopis Života sv. Klementa koji se čuva u sitnjanskom župnom uredu vjerojatno je nastao u doba prve austrijske vladavine (1779.-1806.), dok je onaj iz splitskog Arheološkog muzeja s početka XIX. stoljeća, jer se u njemu spominje francuska vojska koja je ovdje bila u razdoblju od 1806. - 1813. godine.

U oba rukopisa uz povijesni trenutak opisan je i odnos puka prema svetom mjestu, prema crkvi, svecu. Po pučkom vjerovanju sveta mjesta se ne smiju skrnaviti, a ukoliko dođe do toga, ti sukobi između nevjernika i svetog mjesta ili sveca, uvijek su rješavani u korist sveca. Tako su vojnici koji su razbijali crkvena vrata sjekirama, kako je to opisano u Životu, bili kažnjeni smrću.

Da se ne smije dirati u svetinje, a u ovom slučaju svetinja je seoski pop, imamo opis iz Poljica koji je zabilježio F. Ivanišević. Opisao je jedno *čudo* koje se dogodilo na dan seoskog blagdana - *brgulju*. Neki je mladić izricao strašne *erežije beštine* (psovke), na što ga je seoski pop ukorio. Međutim mladić je trgnuo nož i da će popa po glavi. Pop je dignuo ruku, izrekao neku molitvicu, a nož i ruka mladićeva ostali su okamenjeni - niti je šta govorio, niti se micao. Tako je mladić ostao nijem i okamenjen do sutra ujutro, kada je naišao pop i pozvao ga da pođe s njim u crkvu. Mladić je na te riječi vratio nož u pripašnjaču i krenuo s popom u crkvu (Ivanišević, 1987: 574).

U narodu se drži da je i prostor oko crkve svetinja, tzv. *čematorij*, prostor izvan ograđenog groblja za tri rozge.⁵

Prema pučkoj predaji neki je biskup u novije vrijeme “skinuo” svetost tom prostoru jer se tu vrši ophod sa stokom u dane oko blagdana sv. Klementa, te je time taj prostor oskrnavljen.

U obadva rukopisa Život sv. Klementa pri kraju trećeg štenja spominju se stoka i polje, te stoji: “*O’ puchie bogogljubni utecimose Sarcem Cistim Ovome*

---

je 1906. godine M. Čulić, vjerojatno je nastao početkom 19. stoljeća, jer se u njemu spominje vojska *Francezka*, a Francuzi su ovdje bili od 1806.-1813. g.

⁵ Rozga je dio rala, a spominje se u Poljičkom statutu u dijelu “O putevima”, gdje stoji: “*Općinski putovi moraju biti slobodni za svakoga kako određuje zakn, a veliki općinski put kroz župu mora biti širok jednu rozgu.*”

odvitniku clementu Svetomu choj Cadirsce utecije chgbjemu od gnijega svak sugieno Zdravglje prima cojbraninas i podiglijenam svacku milost toliko duovnu i tilesnu cojj podigluje Zdravglije i nasoj Sivotini choichie obranit nas od Svacke poglibili obranitinas nenedanje smartiobranit nasca Pogleia od svacoga Zla vremena navlastito od Crupe i svacke sckodne Zvirij coja pogliju nasemu cini sckodu.”

Za Poljičane su stoka i pašnjaci bili od životne važnosti, pa su svoj prostor čuvali i branili kada su im se susjedi Splitsani htjeli proširiti po prostoru za ispašu, jer su im njihovi pašnjaci postali premali za toliku stoku koju su posjedovali. To je bio jedan od razloga zbog kojega su Poljičani kamenovali 1180. godine splitskog nadbiskupa Rajnerija (Arnira), i ubili ga (Marušić, 1990: 22; Pera, 1988: 39).

Stoka je u ovim krajevima dragocijenost, blago, te je nazivaju *blago*<D>. Prvi zakon Poljičkog statuta određuje kao plaću velikom knezu 90 ovaca na godinu. To im je bila “valuta”, pa je stoka u pravom smislu bila blago (Škobalj, 1970: 512). A blago je kako opisuje F. Ivanišević “čoviku težaku, koji žive o zemlji, nima blaga do blaga. ‘Oš li u polje, ko će ti prinit alata, gnoj, a ko prignat svu intradu iz polja u kuću, ako nima živinčeta u kući. Mazga, konj, magare velika je izmina i oblakšanje težaku trudniku.” (Ivanišević, 1987: 227).

U Poljicima su benediktinci imali svoju opatiju sv. Petra u Selu, a i posjede za čiju je obradu bila potrebna zdrava radna snaga i zdravi konji, volovi, mazge itd. kao pomoćna radna snaga. Poznata je privredna i kulturna aktivnost ove benediktinske opatije sv. Petra od XI.-XIII. stoljeća, kao i to da su obred blagoslova životinjske hrane provodili benediktinci, za koje je inače poznato da su imali velike posjede. Vjerojatno da je u obrednom kontinuitetu Gornjih Poljica sa crkvom sv. Klementa, vrlo rano, dok su još obredi naročito zastupljeni u liturgiji (XI.-XII. stoljeće), došlo do kulturnog razlučivanja, tako što se iz općeg blagoslova soli i zobi ponovno izdvaja obred blagoslova konja kao zaseban i dodaje blagdanu sv. Klementa, kao najznačajnijem za ovaj kraj (Ostojić, 1968: 153-163, Pantelić, 1964: 23, Zaradija, 1988: 38-39).

Obred blagoslova životinjske hrane podsjeća na stare poganske običaje i na njihove primjene u srednjovjekovnom društvu, gdje su dobile oblik kulta. Antički je svijet zamišljao svoja božanstva na konjima, i ona su u noći za vrijeme zimskog solsticija dolazila i blagoslivljala izloženu hranu. Kršćani su to činili u badnjoj noći. I blagdan sv. Stjepana, (26. XII.) zaštitnika konja, je u blizini zimskog solsticija⁶ (Pantelić, 1964: 22).

Poznato je da su najznačajniji zaštitnici konja bili: sv. Blaž (3. veljače), sv.

---

⁶ U trogirskoj sam zagori zabilježila običaj, koji se održavao još do iza Drugog svjetskog rata, da na blagdan sv. Stjepana (26. 12.), a u selu Rastovac na dan sv. Ivana (27. 12.), dakle u vrijeme oko zimskog solsticija, domaćin unese samar u kuću kraj ognjišta i na njemu užeže svijeću, ili pak to uradi u štali. Na jaslama se palila svijeća za vola. Po pučkom vjerovanju to je trebalo osigurati zdravlje konja i volova. Inače se u sjevernim hrvatskim krajevima sv. Stjepan štuje kao zaštitnik konja.

Stjepan (26. prosinca), sv. Ante Opat (17. siječnja), sv. Martin (11. studenoga). (A. Zaradija, 1988., 36.) U Dalmaciji se do danas održao običaj blagoslova blaga, zapravo soli, brašna, što se po povratku kući stavlja životinji u hranu, te zvona, užeta, lanca, što se stavlja na životinju. To se čini na blagdan sv. Luke (18. listopada), na sv. Antuna Padovanskog (13. lipnja) i na sv. Paškvala (17. svibnja).⁷

U Dalmaciji je poznat sv. Luka na Kamenmostu (Imotski), gdje i danas vjernici donose na blagoslov brašno, žitarice, sol te dijelove konjske opreme ili teljig, zvono volovsko ili ovnujsko. U Primorskom Docu također su u procesiji išli samo konji, magarci i mazge, a od ovaca se donosilo runo, što se i danas čini. To runo mora biti cjelovito i pažljivo ostriženo, tako kad ga se rasprostre da ima oblik ovce. U nekoliko mjesta se proširio i kult sv. Klementa, pa u selu Bitelić (Sinj) sagrađena je koncem 19. stoljeća kapelica sv. Klementu, u koju dolaze iz sinjskog kraja i susjedne Bosne vjernici na blagoslov stoke, bilo da donose na blagoslov brašna, soli i dr. ili pak oko kapelice tri puta na oposun provedu zavjetovanu životinju. U selu sam sreća ženu koja mi je pričala kako je prošle godine svoju kravu provela oko kapelice sv. Klementa u znak zahvalnosti prema svecu koji joj je pomogao da joj krava ozdravi. U Gardunu (Sinj) u crkvi se nalazi na sporednom oltaru kip sv. Klementa, jer su Gardun naselili Poljičani i sa sobom donijeli kult.

Seljaku je oduvijek bila velika briga kako očuvati blago od raznih bolesti, ugriza zmije, uroka. *“Teško je izličiti metilj, sipavicu na konju, sušnjak, šćavrljicu, bisnoću, pomrave: pusti se da boluje, dok crkne ili se prije smakne. Za teže bolesti idu popin za molitve, plaćaju mise na čast duša od prigatorija (očišćenja), činidu zavite Sv. Klementu u Sitnome.”* (Ivanišević, 1987: 246).

Legende o svecima i priče o čudima koje oni čine rasprostranjene su tijekom čitavog srednjeg vijeka u sklopu srenjovjekovne crkvene književnosti, a obrađuju uglavnom iste sadržaje. Uglavnom su to priče o iscjeljenjima i o drugim čudima koja je počinio popularni svetac. Nicali su spontano u pučkoj sredini i kao usmena predaja su se širile, a pošto bi bile obrađene i zapisane, uključile bi se u pučku književnost. Kasnije čitanje tog *Života*, ili prikazivanje pred pukom, dovodilo je do njegovog daljnjeg širenja, kako u usmenom tako i u pismenom obliku (Gurevič, 1987: 21). Na stvaranje legendi imale su utjecaja kako zvanična religija tako i pučko poimanje svijeta prožeto izvankršćanskim vjerovanjima, te u tom složenom i proturječnom procesu uzajamnog utjecaja, stvarao se taj kulturno-ideološki kompleks, koji bi se mogao nazvati “pučka pobožnost”. U pučkoj su

---

⁷ Još do poslije Drugog svjetskog rata većina franjevačkih crkava u kontinentalnoj Dalmaciji imala je oltar sv. Paškvala, također franjevca, koji se u narodu štuje kao zaštitnik stoke. U većini crkava taj oltar je srušen, npr. Živogošće, pa i Gospe od Zdravlja u Splitu, Imotskome, jer više nema stoke, pa nema potrebe za tim oltarom. U selu Koprno (Drniš), i Kruševo (Šibenik) do danas se slavi sv. Paškval, i sačuvani su mu oltari, a prema iskazima kazivača, još su pred desetak godina u procesiji oko crkve vodili životinje. Ovdje nisu posebno vodili životinje, nego je formirana procesija u kojoj prvo ide osoba koja nosi crkveni barjak, zatim kip sv. Paškvala, fratar, muškarci, žene i za njima konji, magarci, mazge, koze, ovce.

pobožnosti sadržani raznoliki izvori kršćanskog vjerovanja kao i oni iz vremena poganske religije. Vremenom su ova predkršćanska vjerovanja više manje bila prilagođena kršćanskom vjerovanju kao i vjerski običaji iz naroda, zajednica, udruženja i obitelji, koji nisu dio bogoslužja ili biskupskog upravljanja. Riječ je o izražavanju i oblikovanju vjere i liturgije u svakidašnjem životu (Adam, 1993: 103).

Veliku su privlačnost za široke društvene slojeve, pogotovo one nepismene u seoskim sredinama, imali Životi svetaca, koji su se prilagođavali vremenu i prostoru u kojemu su se čitali, odnosno pjevali. Naime, sve do početka ovog stoljeća bio je običaj da neki od viđenijih vjernika, bratima ili crkovinara, rjeđe svećenik, čita ili pjeva Život na dan dotičnog sveca, a što se obavljalo rano prije mise, na jutrinji.⁸ Vjernici se tako upoznaju s pojedinostima iz svečeva života i čudima koja je on učinio, te im svetac postaje blizak kao njihov zaštitnik. To je naročito naglašeno kod lokalnih svetaca, zaštitnika, gdje kult o svecu prodire u svijest puka te se između puka i sveca uspostavlja daleko prisniji odnos negoli s nekim dalekim svecem. Svetac pomaže svoje vjerne, rješava njihove probleme iz svakodnevnog života, od bolesti ljudi i stoke, do čuvanja ljetine od suše i grada, pa čak i od biljnih nametnika koji bi mogli naškoditi usjevima. Najveću vrijednost u očima puka ima svečeva sposobnost da čini čuda, kojom je njegova svetost najdjelotvornija i ima najjači utjecaj na masu (Gurevič, 1987: 92). Ništa osim božje milosti ne djeluje na čovječji duh kao čudo, kako piše u predgovoru Životu sv. Vida, te dalje kaže: “Nu, čudesa jesu neobična, nadnaravna, vidljiva djela, koja Bog tvori samo u nekim vanrednim okolnostima, da postigne svoje uzvišene svrhe, polučiti vanredne uspjehe, i kao osobitim sredstvima pred ljudima proslavi svoje Ime, te pokaže očividnije svoje neograničeno svemogućstvo.” (Batistić, 1989).

Čuda se događaju u sredini u kojoj “zrači” energija lokalnog sveca zaštitnika, pa se u narodu priča o konkretnim osobama koje su tu svečevu čudotvornost osjetile. Svečeva sposobnost da čini čuda, čime je njegova svetost najdjelotvornija, ima najjači utjecaj na vjernike. Najčešće su to čudesna ozdravljenja bolesnih koji su s utjecali Svecu, ili pak čudna obraćenja nevjernika. Tako se i danas u Poljicima priča o nekom Sitnjaninu, nevjerniku i psovaču sv. Klementa, kojega je jako zabolio zub. Kako od jake boli nije znao šta čini, obratio se za pomoć sv. Klementu, i istoga trena mu je zubobolja minula. Od tada je poštivao sv. Klementa, vjerovao u njegovo čudotvorstvo i nije ga više psovao.⁹

---

⁸ 1996. godine bila sam u selu Kruševo (Šibenik) na dan sv. Paškvala, i jedan od vjernika je prije mise čitao Život sv. Paškvala.

⁹ O tome koliko je sv. Klement moćan i danas se u Poljicima priča. Meni je jedan Sitnjanin, danas starac, ispričao kako je njemu pomogao sv. Klement. On se kao mladić razbolio od upale zglobova, te su ga roditelji odveli k liječniku u Omiš. Prema liječniku savjetu on je trebao ležati šest mjeseci i uzimati lijekove. To ga je jako potreslo. Kad se predvečer vraćao u Sitno, a otac ga je stavio na konja jer nije mogao hodati, zdušno se pomolio sv. Klementu da mu pomogne i da ozdravi. I kaže, da je istu noć samostalno stao na noge i bio izliječen. A kad je nakon izvjesnog vremena liječnik iz Omiša došao posjetiti

Koliko je u Poljicima sv. Klement “jak” kazuju i riječi jednog kazivača: ”Da Bog umre, odma bi ga zastupa sv. Klement.”

Koliko je sv. Klement za Poljičane bitan govore nam i podaci o raširenosti njegova kulta po Sinjskoj krajini. Naime, kako su se Poljičani borili protiv Turaka zajedno sa Sinjanima, mnoge zaslužne obitelji dobile su imanja na prostoru Sinjske krajine. Tako npr. u Gardunu u crkvi sv. Petra nalazi se oltar sv. Klementa. Vjernici ovog kraja također su se zavjetovali ovom Svecu za zdravlje svoje stoke. Stariji pamte da je svatko tko je imao deset ovaca, jednu davao za zavjet sv. Klementu, kao i vunu. U Voštanima, Dicmu, Rudi, Biteliću nalaze se također kapelice posvećene sv. Klementu. U svim ovim mjestima crkvu drže dijecezanski svećenici koje narod naziva *popi*, kao u Poljicima.

Zavjetni darovi

Vjernici odlaze u svetište na zavjet, u nadi i vjeri da će im Svetac kojemu se zavjetuju ispuniti njihovo traženje, ali i Svetac za dobročinstva koja čini zahtijeva od vjernika poslušnost, odavanje pošte, zapravo izvršenje zavjeta, jer ukoliko vjernik ne izvrši svoje obveze spram sveca, ovaj ga može žestoko kazniti. S toga oni koji su se zavjetovali pa nisu u mogućnosti ispuniti taj zavjet te godine, svakako ga nastoje ispuniti nekom drugom prigodom. Mnogobrojni su hodočasnici dolazili, a dolaze i danas samo u manjem broju, na zavjet sv. Klementu u Sitno, kako zbog svojih osobnih potreba i ublažavanja nevolja i tegoba, tako i zbog napretka i zdravlja svoje stoke. O tome nam danas svjedoče mnogobrojne zavjetne pločice, *ex-voto* koje se nalaze u crkvi Sv. Klementa u Sitnome. Po pričanju starijih Poljičana, u crkvi je bilo jako puno zavjetnih pločica, kako kažu *na varičake*.¹⁰ Tijekom vremena župnici su prodavali ove zavjetne pločice (jer su pretežno od srebra), a s dobivenim novcima nabavljali svijećnjake i *čoke* (višeće svjetiljke), te ostale crkvene potrepštine.¹¹

Većina zavjetnih pločica koje su do danas sačuvane u crkvi sv. Klementa izrađena je u obliku dijelova ljudskog tijela: ruka, noga, oči, srce, ženske grudi, uho, torzo, glava. Posebnu skupinu predstavljaju cjeloviti likovi muških i ženskih osoba, prikazanih u klečećem stavu molitve, s krunicom ili plamtećim srcem u rukama. Odjeveni su u građansku odjeću koja se po obliku i stilu odlikuje određenim vremenskim razdobljem, a ima i onih odjevenih u tradicijsko ruho, te ih se može datirati u XVIII. i XIX. stoljeće. Nekoliko pločica prikazuje dijete u povojima, tu je i nekoliko kruna, medaljona s likom Gospe Lurdske, Agnus Dei

---

svog pacijenta i vidio ga na nogama, nije mogao povjerovati u to čudo koje je prokomentirao: “Sigurno si imao dobrog sveca zagovornika”.

¹⁰ Varičak, mjera za žito koja sadrži 8 kg.

¹¹ Da su se zavjetni darovi prodavali za popravak crkve, imamo o tome vijest, kako su u travnju 1885. godine članovi bratovštine Gospe od Pojišana (Split) odlučili napraviti novi glavni oltar pa je zaključeno da se prodaju Gospini zavjetni darovi. (Chiudina, Venezia 1887., 33.)

medaljona,¹² drveni križići, te jedan ključić, simbol domaćinstva, koji je trebao od Sveca izmoliti zaštitu donatorova domaćinstva. Na nekim pločicama koje prikazuju ruke, noge ili plamteće srce - simbol ljubavi, aplicirani su inicijali PGR - per la gratia ricevuta, tj. za primljenu milost. Samo je jedna zavjetna pločica s reljefno prikazanim likom sv. Klementa s tijarom i pastoralnim štapom.

Kako je crkva sv. Klementa bila značajnija kao zavjetno mjesto gdje su seljaci dovodili stoku moleći Sveca za njeno zdravlje, plodnost i napredak, u ovoj crkvi su u većem broju sačuvane zavjetne pločice s prikazom životinjskih likova. Tu su srebrne pravokutne pločice s cjelovitim reljefnim prikazom konja, krave, bika, ovce, ovna, magarca, prikaz konjske i ovčje noge, te pločice izrezane u obrisu dotične životinje, a i neke s ugraviranim likom životinje. Na većini pločica je uz životinjski lik iskucan ili ugraviran i neki ukras: cvjetić, travka, grančica, čempres. Na nekoliko pločica prikazan je lik bika i uz njega malj za *utucavanje* što je značilo da donator ove pločice traži od Sveca da mu životinja lakše i bez posljedica za zdravlje podnese taj bolni zahvat škopljenja.

Na dvije pločice s izrezanim likom krave i konja ugravirano je: "*Jozo Romac p. Andrije iz Glavica kod Sinja*", dakle Jozo je iz Glavica išao na zavjet u Sitno da izmoli kod sv. Klementa zdravlje za svoje krave i konje, a za dobivenu milost mu je darovao dvije zavjetne pločice.

U crkvi sv. Klementa u Sitnome sačuvano je četiristotinjak zavjetnih pločica, i većina ih je s puncama XIX. stoljeća. Najvjerojatnije da su ih izrađivali domaći zlatari u Splitu, Sinju i Omišu.¹³

S umjetničkog stajališta ove votivne pločice nisu značajnija građa, ali bez njihovog uvažavanja, kao i samog čina votivnog darivanja na može se sagledati život našeg čovjeka ni s duhovnog, ni s materijalnog aspekta. Po svom likovnom izrazu, stilizaciji, izvedbenim tehnikama, to su djela pučke umjetnosti i kod njih možemo pratiti kulturnu povezanost užeg i šireg prostora. Votivne pločice su pokazatelj jednog vremena, društvene sredine i to uglavnom nepismenog puka, te čovjeka pojedinca i njegova odnosa spram svetom. Govore nam i mentalitetu našeg čovjeka s obzirom na način njegova reagiranja na životne udarce i tegobe, na njegove strahove, vjeru, a ujedno i na nemoć, kao i njegov odnos spram oficijelne medicine i veterine tadašnjeg vremena. Ovi individualni votivi svjedoci su ljudske osamljenosti u teškim trenucima, kada se votant obraća nadnaravnom s molbom, pa ako mu je usliši, on mu se zahvljuje, a votivom je ta zahvala, kao i molba materijalizirana (Makarovič, 1991).

---

¹² Agnus Dei (Jaganjac Božji) je voštani medaljon koji je prvi dao izraditi papa Zosim, početkom IV. stoljeća da bi time istisnuo poganske amulete. U pučkom nakitu su se nosili ti voštani Agnus Dei, zvani *janguši*, uokvireni u srebrne okvire, kao medaljoni. Kako je običaj da se Svecu, a naročito Gospi poklanja nakit, tako se među ex-votima darovanim sv. Klementu, nalaze i janguši.

¹³ U Muzeju grada Splita nalazi se brončani kalup za votivne pločice, veličine i oblika opeke kojoj su na tri plohe udubljeni reljefi za ulijevanje kovine, u pet različitih likova. Inv. br. 1040, XVII-XVIII. stoljeće.

Od antičkih vremena ljudi su tražili zaštitu boga spasitelja i poklanjali mu ex-voto u znak zahvalnosti. Obraćanje božanstvu za intervenciju bez sumnje ja bila neka vrsta alternativne medicine u to vrijeme s obzirom da ja tada moć medicine bila razmjerno mala, i često jedino što je preostajalo antičkom čovjeku, bilo je zazivanje božje pomoći. Preventiva je praktično bila u rukama božanstva, jer su mu se ljudi obraćali za očuvanje zdravlja prije bolesti (Cambi, 1987: 12). Činili su to i stari Egipćani božici Serapis, Grci bogu Asclepiosu, Rimljani Eskulapu, ili Gali božici Sequana na izvorima Sene (Couisin, 1981: 11). Tradicija votiva - zavjeta je vrlo stara i općenito potvrđena i bitno joj je značenje odnos čovjeka s Natprirodnim. Čovjek nalazeći se u opasnoj i pogibeljnoj situaciji, traži pomoć i zaštitu, a kad ju ne može dobiti od čovjeka, on se obraća božanstvu, zaštitniku, obećavajući mu izvršenje neke pobožnosti ili davanje uzdarja za traženu milost. Uručenje ex-vota je realizacija želje. Time čovjek na neki način namiruje svoj dug spram nebeskog zaštitnika slijedeći zadano obećanje. I to objašnjava latinski izraz "ex-voto suscepto" - po primljenoj milosti. U tom odnosu čovjeka i božanstva, ex-voto zahvale sadrži "treće vrijeme", ako se uzme da je prvo bilo zazivanje čovjeka u teškoćama praćeno željom za pomoći, drugo božanska intervencija, a treće ex-voto zahvale. Po tome je ex-voto izraz zakona "daj-dam", koji se može pratiti na svim razinama duhovnosti. Darivanje kao komunikacijski čin, ne samo u odnosu čovjeka s Natprirodnim, već i čovjeka sa čovjekom, obuhvaća obvezu da se poklon da, da se poklon primi i da se poklon uzvati (Supek, 1987: 8).

Ex-voto traje od pretkršćanskih vremena, kroz razdoblje kristijanizacije, a veliki zamah dobiva kroz srednji vijek, te naročito u doba reforme katoličke crkve poslije Tridentskog koncila u 16. stoljeću, koji dozvoljava njegov razvoj (Cousin, 1981: 12).

Votivno darivanje je oblik molbenog ili zahvalnog davanja nekih materijalnih vrijednosti. Sveću se ostavljaju razni darovi da bi ispunio želju, zavjet darovatelja. Vjernik može darovati sveca ante-interventum, što je kao žrtveni čin umilostivljenja sveca, i post-interventum kad ga vjernik dariva nakon njegova čudotvornog djelovanja. Zavjeti obnašaju dualitet značenja: oni su molbe sveću pri čemu imadu smisao žrtve pomoću koje se svetac umilostivljuje i podstiče na djelovanje (u tom su smislu votivni darovi zamjena za nekadašnju žrtvu božanstvu) ili su zahvale za ispunjenu molbu, te se tada mogu interpretirati kao znak uspješne komunikacije i razmjene između božanstva i čovjeka (Čapo, 1991: 22).

Votiv je određeni zavjetni dar-predmet koji je simbolično, konvencionalno, asocijativno povezan s nesrećom, oblikom ili natpisom izražava vrstu molbe ili zahvale. Votiv koji se s plastičnom sličnošću poistovjećuje s osobom ili namjerom molbe je identifikacijski votiv (Makarovič, 1991: 8).

U crkvi Sv. Klementa su većinom identifikacijski votivi, proizišli iz jedne "usmene kulture" rodnog tla, nepismene sredine. Zavjetni darovi su svjedoci individualne pobožnosti, jer vjernik preko zavjeta uspostavlja izravni odnos s božanstvom, bez posredstva svećenika. Stoga vjernik i stavlja zavjetni dar u neposrednu blizinu svečeva lika. Nestanak zavjetnih identifikacijskih votiva

koncem XIX. stoljeća svjedoči o raspadu izvjesne pučke kulture i njenoj mijeni.

Osim ovih identifikacijskih votiva, Sv. Klementu su se donosili i drugi zavjetni darovi vezani za zaštitu stoke, a to su sir, vuna, živi janjci stari do godinu dana (šilježad, kako ih nazivaju), te ulje. Sir, vunu i janjce je pastoralno vijeće davalo poslije mise ili tjedan dana kasnije na *inkanat* - licitiranu prodaju, a od sakupljenog se novca održavala crkva, dok im je ulje služilo za paljenje lumina (uljanica) u crkvi sv. Klementa i župskoj crkvi sv. Luke.

Do danas se zadržao običaj da tu i tamo netko donese bocu ulja kao zavjetni dar, ili koji komad zlatnog nakita, a plaćaju se i svete mise.

Hodočašće i svetkovina-brgulja sv. Klementu

Naziv hodočašće nije uobičajen u Dalmaciji, pogotovo kada je riječ o svetkovanju lokalnih svetaca zaštitnika, već se kaže npr. "idem Gospi u Sinj, idem sv. Anti na Prugovo, idem sv. Arniru" i dr. Upotrebljava se i izraz *idem na zavjet*, ukoliko je osoba *zavitna*, tj. zavjetovala se dotičnom svecu da će jedanput, više puta ili za cijeloga života na dan kada se slavi određeni svetac, dolaziti na svetu misu te na taj način ispunjavati svoju zavjetnu obvezu, bilo prije ili poslije Svečeve intervencije. Ako se uzme da je hodočašće putovanje vjernika k svetom mjestu što ga je posvetilo očitovanje nekog sveca, s ciljem da se od sveca izmoli neko materijalno ili duhovno dobro, koje po vjerovanju hodočasnika na tom svetom mjestu može dobiti, a ta je molba obično vezana uz neke žrtve i odricanja za koja vjernik traži nagradu (Rebić, 1985: 516), onda je odlazak na zavjet hodočašće.

Hodočašće nije redovito nego izvanredno očitovanje vjerskog života, ali ipak ritmizirano, jer se ponavlja tijekom godine u određene dane kada se slavi blagdan određenog sveca. U hodočašćenju se očituje posebna duhovnost hodočasnika, uspostavljenje posebnih veza i odnosa s Bogom ili Svecem (odnosno božanstvom za izvanbiblijske narode), te izraz vjerničkog uvjerenja u njegov izravni utjecaj na tijek njihova života: ozdravljenje od bolesti, izbavljanje iz teških životnih opasnosti, udjeljivanje posebnih milosti (Rebić, 1985: 518).

Zavjet se definira kao sredstvo kontakta čovjeka i svetoga, kao dio izvjesne koncepcije svijeta i načina komuniciranja u toj koncepciji svijeta (Sanchis, 1983 prema Čapo, 1991: 22).

Na zavjet se ide u crkvu, a na brgulju u selo prijateljima. U dijelu primorske Dalmacije blagdan Sveca zaštitnika određenog mjesta nazivaju *fijera*,¹⁴ što odgovara brgulji ili derneku u dijelu Zagore.

Štovanje sveca uvijek je zahvaćalo određeni areal pa su postojala područja pretežnog utjecaj pojedinih svetaca koji su tu bili štovani, a što se zadržalo do danas. U kasnijem srednjem vijeku pojačava se tendencija "specijalizacije svetaca", tj. svakom je svecu pripisivana posebna funkcija, patronat nad ovim ili onim zanatom, sposobnost da iscjeljuje od ove ili one bolesti (Gurević, 1987: 72).

---

¹⁴ Fiera f. (dal. lat. feria), sajam, dernek, prigodom crkvene proslave sveca zaštitnika.

Hodočašćenje je poznato u raznim religijama, napose u islamskom svijetu i na indijskom potkontinentu, a poznaju ga u raznim inačicama gotovo sve "prirodne" religije (Belaj, 1991: 156-161, Rebić, 1985).

Do prije Drugog svjetskog rata hodočašćenje sv. Klementu u Sitnom imalo je širi regionalni karakter, jer su uz Poljičane tu dolazili i hodočasnici iz udaljenijih mjesta (Solin, Kaštela, sinjski kraj, Prugovo, Klis, Dugopolje, te iz susjedne Bosne iz livanjsko-duvanjskog kraja). Danas blagdan sv. Klementa ima značaj lokalnog sveca za vjernike iz Sitna Gornjeg i Donjeg, koji žive u selu i koji su raseljeni, te ponekoga iz obližnjih poljičkih sela. Sv. Klementu idu na zavjet kako zbog osobnih tegoba, najčešće zdravstvenih, tako i za zdravlje i napredak stoke. U prošlom stoljeću te početkom ovoga, crkva sv. Klementa bila je značajna kao mjesto hodočašćenja za zdravlje i napredak stoke. U zadnjih dvadesetak godina pa sve do danas, budući da je stočni fond smanjen, vjernici dovoze na blagoslov traktore i automobile, iako se nađe još tu i tamo koja starija čobanica koja svoje stado provede oko čematorija, a što se dogodilo i u drugim mjestima Dalmacije u koja se išlo na zavjet zbog stoke.¹⁵

Hodočasnici iz udaljenijih sela dolazili su na zavjet sv. Klementu u Sitno s konjima, koji su ujedno bili i prijevozno sredstvo, a samo oni iz bližih mjesta dovodili su ovce, koze i volove. Opisujući tu dugu kolonu hodočasnika na konjima, koja je cijelu noć uoči blagdana neprekidno prolazila kroz selo do crkve, stariji Sitnjani kažu: "Ne bi se konj od konja rasta." Tu noć su se u seoskoj gostionici priređivale velike količine bakalara (posnog jela, jer se u *žežin*¹⁶ blagdana postilo) za umorne i gladne hodočasnike. Na sam blagdan prije mise vlasnici konja i volova, čobani sa svojim stadima ovaca i koza obilazili su sa stokom oko *čematorija* - prostora izvan ograđenog groblja. Čobani iz Sitnoga u osmini blagdana, tj. osam dana prije ili poslije blagdana, obilazili su čematorij sa svojim stadom, tri puta naoposun. Ti ophodi s blagom su se obavljali bez nazočnosti svećenika, koji u tim obredima nije imao udjela, dakle nije vršio blagoslov stoke.

Različiti su oblici pobožnosti što ih hodočasnici obavljaju u samome svetištu, od ritualnog obilaženja svečeva kipa, njegova dodirivanja, uzimanja komadića voska od svijeće koja je gorila uz svečev kip, do darivanja, ispovijedi, molitava, mise, plaćanja mise. Na dan sv. Klementa, prije mise je procesija oko čematorija sa Svečevim kipom. Poslije mise Svečev kip se postavi u sredinu crkve ili, ako vremenske prilike to dopuštaju, ispred crkve da bi ga vjernici mogli obilaziti. Pri tom obilaženju Svečeva kipa vjernici ga ljube, dodiruju rukom kojom se zatim prekriže. Uz Svečev kip gore svijeće i vjernici si uzimaju komadić "suze",

---

¹⁵ Župnik don Marko Jurišić koji je trideset godina bio na župi u Sitnom Donjem, rekao mi je da nikada nije blagoslovio stoku koju su vjernici dovodili na zavjet, već da su seljaci sami obavljali ophod sa stokom oko čematorija. I u tome se očituje izravna veza sveca i vjernika.

¹⁶ *žežin* m., u *žežin* - post uoči velikih svetkovina od lat. *jejunare* (postiti tako da se živi samo od kruha i vode, ili vina) Skok Petar: Etimologijski rječnik hrvatskog ili srpskog jezika, Zagreb, 1973.

otopljenog voska, a i crkvinar priredi u jednoj vrećici tih komadića voska koje stavi na postolje uz kip, da bi si svaki vjernik mogao uzeti komadićak. Tim komadićima voska pridaje se magična moć, pa ga vjernici nose uza se, unose u štale među stoku, vjerujući da će time odagnati eventualno zlo i sačuvati kako svoje tako i zdravlje stoke. Ove komadiće voska čuvaju i u kući s istom namjenom, a kažu da naročito pomaže kod glavobolje. Jedna hodočasnica mi je pričala, kad je išla kćerki u Kanadu da je i njoj ponijela komadić tog voska, vjerujući da će i tako daleko od Sitnoga osigurati usluge lokalnog Sveca zaštitnika pripadnici te seoske zajednice nad kojom Svetac ima patronat. Čudotvorna osobitost Sveca pridaje se tim komadićima svijeće koja je bila u dodiru sa Svecem, kao i inače predmetima koji su bili u doticaju s njim, pa je običaj da povratnici s hodočašća donose sobom neke "uspomene" koje će im u teškim trenucima biti od pomoći.¹⁷

Opisujući blagdan Gospe od Otoka u Solinu, don F. Bulić je zabilježio kako su mu neke gospođe pričale o velikoj "praznovjernosti" - quelle superstition - koju su one zapazile u crkvi. Naime, neke žene iz Zagore i okolice obilazile su na koljenima Gospin oltar, dodirivale ga ubruščićem, kojim su zatim dodirivale svoje lice. Don F. Bulić im je na to odgovorio da to nije "superstition", praznovjerje nego neki prastari običaj iz starokršćanskog doba, jer da je u ono doba na sarkofagu ispod oltara, u kojemu je ležao mučenik, bio po sredini na prednjoj strani četverokutni otvor - fenestella confessionis - kroz koji su vjernici mogli gledati tijelo mučenika i doticati ga svilenim ubruščićem, a zatim, u ime pobožnosti, svoje lice. Tako je i do danas ostao običaj doticanja svečeva kipa, zatim sebe u znaku križa, čime se stječe svečeva milost (Duplančić, 1986: 331).

Ljubljenje kipa, doticanje, čuvanje komadića voska koji su bili u svečevoj blizini, sve su to radnje u kojima prepoznajemo elemente prijenosne magije - doticanjem svetoga mjesta dio će svetosti prijeći na vjernika, a i stvari koje su jedanput bile jedna s drugom u dodiru, djeluju jedna na drugu i na udaljenosti, tj. poslije prestanka fizičkog dodira (Frejzer, 1977, prema Čapo, 1991: 42).

Crkveni skupovi se oblikuju po već određenoj shemi, i kako kaže B. Z. Šagi, najčešće je to u biti misa s proširenom službom riječi ili nekim obredno-molitvenim pridoškom iz blaga "pučke" religioznosti, ili barem s njime povezanim, pogotovo onaj obred koji je posebno privlačan puku, jer je težnja crkve da omasovljava crkvene skupove koji su značajni za cjelokupni život crkvene zajednice, ali uvijek uz kritičan oprez. Citirajući dalje Berdjajeva koji kaže da su

---

¹⁷ Na blagdan sv. Ante Padovanskog koji se slavi u crkvi u Poljudu (Split) vidjela sam žene koje su tu dovele djecu na blagoslov, da su uzimale cvijeće ispred svečeva kipa te tim cvijećem taknule kip, pa dijete i konačno cvijet stavile u kolica djetetu. Slično sam uočila i u trogirskoj crkvi Gospe od Karmena kada su vjernice uzimale cvijeće koje je bilo ispred Gospinog kipa. Upitala sam jednu vjernicu za šta će joj taj cvijet poslužiti. Odgovorila mi je da ga je dobro držati u kući, a kad glava boli da je dobro glavu njime protrljati pa da će glavobolja proći. A časna sestra koja sprema crkvu požalila mi se da ne može pribaviti toliko cvijeće, jer da ga vjernici nose kući, te da to u njenom kraju nije običaj. Bila je Hercegovka.

kolektivni pokreti masa nadahnuti vazda mitologijom, a ne naukom, te ako to primjenimo na crkvene skupove s obilježjem masovnosti, treba reći da kršćanska pučka religioznost, često pomiješana s nacionalnim i drugim “mitovima”, a ponekad i s praznovjernim (magijskim) elementima, više uvjetuje masovnost nego zdrava evanđeoska poduka (Šagi, 1985: 537).

Poslije obavljene procesije, mise te ostalih pobožnosti sv. Klementu, koje i jesu cilj samog hodočašća, vjernici se opuštaju. Do prije Drugog svjetskog rata oko crkve bi se skupili razni trgovci: prodavalo se pečenje, vino, rakija, Solinjani su donosili na prodaju košare *puljiških kolača*, a prodavali su se nanizani na konop *kolači od derneka s anježin*, pecivo začinjeno anisom. Bosanci su prodavali žive praščiće koje su ovdašnji ljudi kupovali te ih othranjivali da bi ih iduće godine ubili. Ta trgovina oko crkve danas je potpuno zamrla. Vjernici poslije obavljenih pobožnosti odlaze kući na objed, koji je toga dana bogatiji, te eventualno pozovu nekog prijatelja, koji je došao na zavjet iz susjednog sela, u goste. Sada dolazi do izražaja taj društveni dio slavljenja blagdana, međusobno komuniciranje ljudi, druženje, veseljenje, što je zapravo *brgulja*. Opis brgulje koji se odnosi na konac XIX. i početak XX. stoljeća, ostavio nam je don F. Ivanišević, kada je svako selo imalo svoju svetkovinu, a u selu opet neki komšiluci ili malice imali svoju brgulju. “*Svit se u tome vlada po kalendaru, kako u godini spane koji svetac, kojemu je na čast sagrađena crkva ili kapele u ovom mistu. Kad je brgulja ili blagdan u jednom selu ili kraju sela sprema se ručak, užina, marenda, večera, valja pogostit prijatelje, znance, rodbinu, koja dođe iz tog sela ili iz drugog u po’ode. Netom se vidu u crkvi na prvoj ili drugoj misi, odma’ se javljaju i pozivlju na ručak iza mise, pa poslin ostanu cili dan. Niki bolji znanci i dije bliža krvina (rodbina), još koji dan pri brgulje poruču po komu, da im se nadaju na ručku. Kad je u jednoj župi u kojim odlomku brgulja, odličnija kuća tog seoca pozovne popa i učitelja na obid, to je velika čast toj kući. Po donjim Poljicim se viđa, da mlade žene i djevojke, kad se vraćaju s brgulje, nosu ništo na glavi u zastoru zamotano ili u pregljači pripeto, ako nije ženska, onda muškić u torbi o ramenu. To je dar onoj starijoj čeljadi koja ne mogla doći na brgulju, neka znadu i oni za ti dan: to je peča mesa kivanoga, zadnji čerek pečenoga, komad šenišne brašenice, lipa pula (topla) kruva i u ploski ili burači rusa opola ka’ crkavice.” (Ivanišević, 1987: 431).*

Brgulja je jedan od elemenata hodočašća, koji nije vezan uz liturgiju, nego je to svetkovina, gozba,¹⁸ zapravo slavljenje blagdana izvan crkvenog obreda.

Za svaku je društvenu grupu ili zajednicu značajno da se okuplja, bilo spontano bilo organizirano, pri čemu se dinamiziraju unutarnji odnosi zajednice, stvarajući kroz to okupljanje zajednički duh - mentalitet. Okupljanje je još značajnije za vjerske zajednice jer ono predstavlja samu osnovicu unutarnje dinamike vjerskog (duhovnog) života. (Šagi, 1985: 534).

Ovo zajedničko doživljavanje duhovnog i društvenog jedinstva, na

---

¹⁸ Brgulja - svetkovina, veselje, veseo objed, gozba, teferič; vidi Skok, Etimologijski riječnik hrvatskog ili srpskog jezika. Zagreb 1971., pod brijeći.

hodočašćima i brguljama produbljuje emocionalne veze među ljudima, što je jedan od bitnih čimbenika, kako u vjerskom tako i u nacionalnom osjećaju zajedništva.

***

Iz prikaza blagdana sv. Klementa u Sitnome može se uočiti kako je hagiografska literatura, *Životi svetaca*, koja je imala svoj procvat u srednjovjekovnoj crkvenoj književnosti, trajala kroz niz stoljeća, prilagođavajući se sredini u kojoj je živjela. Budući da su ti *Životi svetaca* bili namijenjeni širokom auditoriju, u njima je tekao stalni dijalog službene doktrine i folklorne svijesti, ali nikada nije došlo do njihovog potpunog stapanja. Ta prilagodljivost se očituje i u *Životu sv. Klementa* gdje on u Poljicima, stočarsko-ratarskom kraju, postaje zaštitnikom stoke i čuvarom polja od krupe i raznih štetočina koje im mogu naškoditi, a spominju se i neki povijesni događaji, iz doba austrougarske i francuske vladavine. Pisanje *Života* u stihovima također je jedan od načina prilagođavanja teksta nepismenom puku da bi mu bio što bliži i upamtljiviji, pa je tako i na čast sv. Klementu napisana pjesma koja sadrži dijelove iz *Svečeva života*.

Prigodni blagdanski skupovi ujedinjuju vjernike, angažirajući ih i duhovno i društveno. Svi oni koji dolaze *na zavit* imaju zajednički motiv i cilj - vjeru u pomoć Sveca kojemu se utiču, a s kojim žele ostvariti blizak odnos. Zato ga pohađuju, dotiču, ljube, daruju, vjerujući u reciprocitet ovog odnosa i darivanja.

Poslije obavljenih pobožnosti, ophoda sa stokom, uzimanja komadića voska iz Svečeve blizine s vjerom da će im osigurati Svečev utjecaj i kad ne budu u njegovoj blizini, dodirivanja Svečeva kipa, prenoseći taj dodir na sebe, vjernici ostvaruju blizak odnos sa Svecem. Ta bliskost sa Svecem ih opušta i umiruje i daje snagu i vjeru da će njihove molbe biti uslišane. Tako opušteni i ispunjeni vjerom i nadom hodočasnici nastavljaju druženje na brgulji, veseleći se uz obilje jela, pića, pjesme i zabave.

U svemu tome ostvaren je izravan odnos Svetac - vjernik, bez posredovanja svećenika, a što je jedna od osobitosti pučke religioznosti iz koje se može sagledati duhovnost i mentalitet, kako pojedinca tako i jednog mikrokozmosa ozračenog djelovanjem lokalnog Sveca.

Literatura

- Adam, Adolf: Liturgija i pučka pobožnost, *Uvod u katoličku liturgiju*, Zadar, 1993, str. 103
- Batistić, Nikola: *Život Svetog Vida*, Tiskara Vitalini i sinovi, Zadar, 1898, str. 6
- Belaj, Vitomir: Kulturološka obilježja hodočašćenja, *Dometi* 24 (1/2/3), Rijeka, 1991, str. 156-161
- Bratulić, Josip: Glagoljica i glagoljaši u Poljicima, *Poljički zbornik*, II, Zagreb, 1971, str. 141
- Cambi, Nenad: Prilozi poznavanju antičke medicine u Dalmaciji, *Acta historiae medicinae, stomatologiae, pharmaciae, medicinae veterinariae*, Beograd, MCMLXXXVII, Anno XXVI, fasc. I-II, str. 12
- Ciccarelli, Andrea: Osservazioni sull' Isola della Brazza, Venezia, MDCCCII, str. 14
- Cousin, Bernard: Ex-voto de Provence, images de la religion populaire et de la vie d'autrefois, Desclée de Brouwer, Paris, 1981, str. 9-39
- Čapo, Jasna: Sveti likovi, vodice i zavjeti, *Etnološka tribina*, 14, HED, Zagreb, 1991, str. 17-38
- Domančić, Davor: Kulturni spomenici otok Brača, srednji vijek, *Brački zbornik* IV, Supetar, 1960, str. 122
- Duplančić, Arsen: Nekoliko doživljaja don Frane Bulića iz njegove neobjavljane knjige o Saloni, *Vjesnik za arheologiju i historiju Dalmatinsku*, sv. 79, Split, 1986, str. 331
- Farlatti, Daniel: *Illyricum sacrum*, tomus II, Venetiis 1751, str. 83
- Fisković, Cvito: Utjecaj Dioklecijanova mauzoleja na kasnije graditeljstvo, *Vjesnik za arheologiju i historiju Dalmatinsku* LIII (1950-1951), Split, 1952, str. 181
- Gurevič, Aron: *Problemi narodne kulture u srednjem veku*, Grafos, Beograd, 1987, str. 15-130
- Gušić, Marijana: Votivi mjesnog muzeje u Lopudu, *Anali Historijskog instituta u Dubrovniku*, Dubrovnik, 1954, str. 253-295
- Ivanišević, Frano: Poljica (narodni život i običaji), Književni krug (reprint izdanje iz 1906. g.) Split, 1987, 1, str. 227, 246, 372, 431-434, 457, 574
- Junković, Zvonimir: Bilješke uz tekst i prijevod poljičkog statuta, *Poljički zbornik*, I, Zagreb, 1968, str. 105
- Kaštelan, Jure: Predgovor, *Poljički zbornik* I, Zagreb, 1968
- Makarović, Gorazd: *Votivi*, Ljubljana, 1991
- *** *Slovenska ljudska umetnost*, Ljubljana, 1981, str. 122-127
- Medini, Josip: Rimska brončana plastika u Arheološkom muzeju u Zadru, *Diadora*, 4, Zadar, 1968, str. 177
- Ostojić, Ivan: Benediktinci u Poljicima, *Poljički zbornik*, I, Zagreb, 1968, str. 153-163
- Pantelić, Marija: Glagoljski kodeksi Bartola Krbavca, Radovi Staroslavenskog Instituta, Knj. 5, Zagreb, 1964, str. 22-23

- Pera, Miroslav: *Poljički statut*, Književni krug, Split, 1988
- Réau, Louis: *Iconographie de L' art chretien*, Presses Universitaires de France, Paris, 1958, str. 321-2
- Rebić, Adalbert: Fenomen hodočašćenja u bibliji i u islamu, Naša prošteništa i Crkva na putu, Zbornik radova trećeg hrvatskog mariološkog simpozija. *Kršćanska sadašnjost*, Zagreb, 1985, str. 516-518
- Rubić, Ivo: Poljica (geografska studija), *Poljički zbornik*, I, Zagreb, 1968, str. 30
- Supek, Olga: Darivanje kao totalna komunikacija, *Etnološka tribina*, 10, Zagreb, 1987, str. 8
- Šagi Bunić, Tomislav: Povijest kršćanske literature, Zagreb, 1976, str. 67-68
- Šagi, Zvonimir Bono: Veliki skupovi kao prilika za navještaj evanđelja, Naša prošteništa i Crkva na putu, *Kršćanska sadašnjost*, Zagreb, 1985, str. 539
- Škobalj, Ante: *Obredne gomile*, Sv. Križ na Čiovu, 1970, str. 512
- Vajs, Josip: Život sv. Klimenta pape u IV vrbničkom misalu, *Starine*, JAZU XXXIII, Zagreb, 1911, str. 566
- Zaradija, Antonija: kult svetog Klementa Rimskog na hrvatskom glagoljaškom tlu, *Slovo*, sv. 36 (1986), Zagreb, 1986, str. 147-158
- *** Svetkovina sv. Klimenta Rimskog ćirilmetodska baština Poljica, Poljica, List poljičkog Dekanata, br. 13, Gata, 1988, str. 35

LA FETE DE SAINT CLEMENT A SITNO DONJE A POLJICA

(Resume)

St. Clement pape (23. XI.) a lequel est consacre l'eglise depuis les temps anciens (XI-XV. siecle) a Sitno Donje, qui est situe a l'historique republique Poljica, la, dans une ambiance rurale, d'elevage de bestiaux et de l'agriculture, devient le protecteur des betes (autrement, il est le patron des marbriers, des bateliers et mariniers, et il guerissait les goutteux). Le texte de la Vie de st. Clement, les pretres locaux ont adapte en introduisant dans son sujet les nouveaux moments; protection des animaux domestiques, des champs et meme des moment historiques, comme par exemple, les evenemens avec les soldats Autrichiens et Francais, qui ont voulu demoler la porte de l'eglise avec les hanches, mais un par un tombaient morts. C'etait la punition de st. Clement, un Saint local, tres estime dans cet milieu ou les gens croient ardemment a sa puissance. Les nombreux pelerins de Dalmatie Moyenne et de Bosnie, sont arrives a Sitno a l'eglise de st. Clement aussi avec les betes, pour prononcer leurs voeux, en croyant qu'il peut leurs aider. Les nombreux pelerins des villages lointins y sont venus avec les cheveaux et ceux de villages plus proches avec les moutons, les boeufs, les vaches, les anes. Les villageois et ses betes ont fait une processin, en passant trois fois alentour de cimetiery, le matin, avant la messe, et sans la participation de pretre. Aujourd'hui au lieu de betes, les gens y arrivent avec les voitures et les tracteurs, lesquels le pretre benisse. Pour que Saint exause les requetes ils l'ont donne des ex-voto; des plaques d'argent qui representent des parties du corps humain, les hommes et les femmes en pose d'adoration et une quantite des figures des animaux domestiques, et aussi de fromage, d'huile, du laine et meme les agneaux vifs. St. Clement est la fete patronal, qu'on fete les villageois dans ses maisons en preparant une abondance de nouritures pour les invites qui sont venus au pelerinage. Tous ces coutimes sagissent beacoup d' elements de la religion populaire qui tirent ses racines des religions prechretiens.